

Любов як почуття, відокремлене від часово-просторових законів світу у контексті книжки Михайла Ореста «Пізнi вруна»

Ігор Кир'янчук,

аспірант кафедри української літератури

Рівненського державного гуманітарного університету

У статті досліджено природу формування творчості, яка стала прямо залежною від філософії, сповідуваної і утвердженої поетом у житті. Кожен твір вартий уваги, якщо він насичений роздумами про вічне, незбагненне, неповторне. Таким чином, у часовому процесі реалізується геній людини, який промовляє голосом тисячоліття до думок читачів. Михайло Орест, згуртувавши увесь свій життєвий досвід, показує людині безкінечну істину: там, де є сонце, темряві не панувати. Світло роздумів лірика пробиває буденщину і утверджує собою високий сенс буття.

Ключові слова: час, душа, ліричний герой, почуття, буття, натхнення, роздум, спогади, вічність, любов, естетичне бачення дійсності, світ, смуток, смерть, доля.

Час формує та утверджує земний простір. У процесі скінченного часу, який виявляє свої явно обмежені рамки у людському житті, реалізуються почуття, емоції, вчинки. Усі вони, згуртувавшись в одне нероздільне ціле, здатні сформуванати собою планету, яка називається людською душею. Планета може переживати, ревнувати, плакати, сумувати, радіти – і виявляти ще чимало різних вагомих обґрунтованих з позиції роздуму якостей, котрі дають значний поштовх для реалізації свого буття. У контексті історії планета постає ключем, який здатний відкрити браму істини. Проте через власне людське недосконале ество більшість навіть не намагається дійти до розуміння сенсу свого існування.

Час дає чітку змогу усвідомити, що він уособить собою і людський кінець. Тобто, буде дата останнього дня на Землі. Для кожної живої душі. Для кожного, хто прийшов у світ у людській плоті.

Час можна забарвити любов'ю, яка постає віддзеркаленням найчистіших почуттів до чогось або до когось. Так виявляється геній певного часового періоду, адже він закарбовується у пам'яті людини назавжди.

Михайло Орест показав і довів, що час є провідним рушієм людського світу. Століття тому люди не знали, що таке авто, а тепер вони спостерігають за кінострічкою. Проте чи змінилася так само й людина? І в який бік: гірший чи перспективніший?

Поет наполегливо роздумує над почуттями, які постають у безперервному конфлікті суму та радості. У людини є почуття – і є смерть, є думка – і хочеться бездумності, є закон – і суспільство чинить беззаконня, є все – і водночас немає нічого. Орест відчуває старість усім своїм еством і передає свої думки (які лишаються незмінно молодими) нащадкам. В останній збірці «Пізнi вруна» ми бачимо картину спогадів, яка сформувалася на основі неповторної гами почуттів: любові до музи, любові до Батьківщини, любові до радості – і сповнення безперервним та безперечним смутком, який доводить кінець любові на Землі. Проте любов дає осягнення Раю, який є вершиною почуття любові.

Юність формує усвідомлення того, що життя безкрає, а старість демонструє «крає» і повертає погляд до минулого, яке відгомонило назавжди. Почуття зблідли, проте на їхньому місці з'являється досвід. Так виникає певний конфлікт буття: ти знаєш, що треба, але ти вже не в змозі щось переіменити у дописаному творі

віку. Михайло Орест, натхнений від короткочасного смутку і вічної радості, вписує у свої тексти долю, котра чекає людину в світі, який бореться увесь час сам із собою.

Досвід різних науковців дає своє репрезентативне бачення творчості поета. Більшість дослідників зійшлися на думці, що творчість Ореста – це, безумовно, класика. Вона напоумляє, надихає, направляє. Вона, зрештою, постає пунктом, звідки можна побачити все людське життя та заглянути своїми почуттями у вічність. Досліджували творчість поета С. Гординський [6], О. Астаф'єв [2], Н. Кириєнко [12], М. Слабошпицький [19], В. Абліцов [1], І. Костецький [13], І. Качуровський [11], Я. Славутич [20], П. Ротач [17], К. Зіс [18], В. Біляїв [3], П. Боголюб [4], С. Павличко [16], М. Льницький [10], І. Кошелівець [14], О. Ізарський [9], І. Заславський [8], В. Державин [7], О. Бросаліна [5] та ін.

Ключовим мотивом поезії «Після кіносеансу» є зображення автором морально-етичних норм, котрі він, як філософ-лірик, сповідує у житті. Поет підносить значення кіномистецтва як такого, що здатне впливати на людську душу. Кінематограф тільки зароджувався, проте було зрозуміло, що він матиме вплив на формування світогляду людини. Починаючи свій твір, поет змальовує суть імовірно показаного фільму, який підкреслює його глибоко естетичні духовні настанови («Порок покарано, чеснота тріумфує» [15, с. 181]). Люди задоволені тріумфом справедливості. Таким чином, можна стверджувати, що фільм проникнув у їхнє серце («Радіючи з поразки зла, Виходить публіка на вулицю» [15, с. 181]). Проте виникає смуток від того, що фільм – як і життя, – закінчується. Кожен фільм схожий на життя, проте існують зовсім різні сценарії («...де струї Холодного дощу і мла, Де тужним привидом нічна негода плине, Де вогким мороком повзе Приреченість життя» [15, с. 181]). Людина, за своєю суттю, у різні епохи демонструє нелюдське зло, тому марно сподіватися, що вона остаточно виправиться («...його тепла і зміни Ніяке завтра не несе!» [15, с. 181]). Сам фільм – це влада над глядачем. Кінострічка може викликати у людини захоплення, жах, страх, романтичність, усмішку, бо вона, як і письменницький твір, володіє великим запасом емоцій. Кіно у ХХ столітті стає твором новочасності. Фільм постає тим світоглядним феноменом, який передає від однієї думки заряд тисячам інших думок. Так історія знайшла новий потік самоствердження («Людина, скована, як раб у тьмі в'язничній, Владарствує через екран» [15,

с. 181]). Кінематографія почала свій великий шлях до людства. Завдяки кінокартинам людина змогла підтвердити своє велике буттєве покликання та продемонструвати неповторну цінність кожної прожитої миті («І ним втручається в процес деміургічний, Життю підвищуючи сан» [15, с. 181]).

Думка, на якій ґрунтується поетичний твір **«Жовтень»**, стосується авторських переживань з приводу взаємозалежності почуттів із часом. Лірик вважає, що почуття минулого – якщо вони надихали більше, ніж у теперішньому – є основними. Від них залежить життя творчої особистості («Скоритись? Ні! Для почувань знебулих Ще має силу їх передшій спалах» [15, с. 181]). Ліричний герой вірша живе минулим часом, бо в ньому зберігаються найкращі спомини про дійсність («Я чую запах радощів минулих, В заобрійному вирії пропалих» [15, с. 181]). Відбувається порівняння часових рамок з порами року, тобто жовтень-літо і теперішнє-минуле. Прийдешність живе минулим, якщо у пройденому шляху були незабутні миті («Так Жовтень, тоскний спадкоємець Літа, В собі його луну любовно стежить...» [15, с. 181]). Можна свідчити, що часові рамки – місяці і пори року – постають як персонажі. Літо – це буяння, краса, почуття, які несуть у собі вічність; Жовтень – це згасання, сутінки, період життя людських спогадів. А якщо минуло набагато краще за новий час? Якщо воно несе у собі більший масив натхнення – тоді йому присвячуються твори. Тоді бувальщина стає найкращою реальністю, з якої черпають великі поетичні думки («Коли прийдешність холодом повита, Лише минулий день душі належить» [15, с. 181]).

Ключем для осмислення поезії **«Романс»** є авторські роздуми про неможливість зустрічі з улюбленим образом, який насичує його серце непередаваною ностальгією, змушує замислитись над гіркими реаліями життя. Два ліричні персонажі – «я» і «ти» – вони роз'єднані, хоча становлять собою єдине тіло. Вони на різних полюсах буття. Ліричний «я» переповнений смутком від почуття безнадійності («Повниться вечір сизою млою – Як осінь за літом, тужу за тобою» [15, с. 182]). Минає час – і змінюється історія. Вони забирають шлях до колишніх знайомих («Падає в парках лист нездужалий – Дороги мої до тебе запали» [15, с. 182]). «Я» цікавить, чи думає про нього омріяний образ. Чи вдасться поєднатися хоча б уві сні («Чи сниш ти, за безкраєм далей укрита, Дорогу до мене – в одежі літа?» [15, с. 182]). Образ десь дуже далеко – настільки, що навіть не існує шляху, яким можна було би добратися для стрічання («Ти літу належиш, воно – з тобою. Якою до тебе дійду тропою?» [15, с. 182]). «Я» відчуває, що старість починає стукати у вікно. Він розуміє, що його життя поволі наближається до своєї завершальної фази («Мій вік опадає кленовим листям, Мій присмерк витає в вечорі млістім» [15, с. 182]). Ліричний «я» остаточно усвідомлює, що з «ти» він більше не стринеться на буттєвих дорогах. Він відчуває біль від розуміння того, що сподівання на зустріч є марним. Тому помалу зникає жити з думкою, що ніколи більше не побачить свого фаворитного образу – вершинного об'єкта власного творчого натхнення («Я осені повен, я – біль тривоги: не зійдуться наші ніде дороги!» [15, с. 182]).

Суть, яка відкривається у поезії **«Як збережу твій образ? Суєту...»**, передає філософські роздуми поета про взаємовплив часу і почуттів. Почуття, які виникають у середовищі творчої душі, можуть закарбуватися у спогадах на все життя. Час забирає мить, проте він не посягає на людські спомини. Ліричний герой хоче

назавжди закріпити у думках бажаний серцю силует. Він відчуває, що майбуття поволі стирає обриси бувальщини. Те, що відгомонило, починає потрохи затихати («Як збережу твій образ? Суєту Приносить часу біг і глушить пам'ять» [15, с. 183]). Усе в світі взаємопов'язане. Одне почуття, спираючись на інше, формує одностійне з собою. Так твориться історія в людських серцях («Біль родить біль, біда зове біду – І вир шумить, виснажуючи пам'ять» [15, с. 183]). Ліричний «я» з вражаючою силою відчуває, що багато моментів із життя стерлися, і їх неможливо відновити. Вони належать простору, в якому він поки що не присутній і який є неприступним. Вони угаєні буттям («А те, що в ароматній тиші дна Від будня і від я сховала пам'ять» [15, с. 183]). Проте виникає життєствердна віра, яка тлумачиться наступним чином: час забирає частку споминів, проте вони відновлюються у певний період і залишаються з людиною назавжди. Тоді все життя записується у великий твір про світ і живе у спогадах вічності («Розкриє тільки в судний день вона, У світову вливаючися пам'ять» [15, с. 183]).

Раціональне зерно, закладене в поезії **«На башті пізній час пробив уже годинник...»**, відкриває бачення автора щодо реалій почуттів, які виникають на схилі віку. Людина старіє, розуміючи, що життя йде до фінішу. Тоді вона, як ніколи раніше, здатна відчувати істинну силу самотності. Одинокість сковає дні, проте підсилює віру в існування чогось вищого за земне життя. Вона підсумовує людські дні («На башті пізній час пробив уже годинник, І з-за ніздрястих хмар самотній місяць виник» [15, с. 184]). Не можна не відзначити, що місяць у поезії Михайла Ореста – це образ-символ самоти. Він з'являється тоді, коли увесь світ відпочиває і своїм блідим сяйвом освітлює шлях безсонню. Він спостерігає за тим, як краса молодості відбивається у просторі («І в парк поглянув він, де в струнності тишин, Всеволодний юністю, жіночний пах ясмин...» [15, с. 184]). Наприкінці життя важливо мати у серці полум'я любові, бо вона здатна зігріти у складний період часу, коли людина готується до прощання з життям. Їй складно, бо вона очікує неминучого («Коли на схилі літ звемо тебе, любове, Щоб скостенілих туг послабились окуви» [15, с. 184]). І виникає велике всебуттєве запитання: чи вдасться реалізувати любов, якщо час показує її нездійсненність? Чи можна розбити межі самотності і відчувати подих юності? Чи вдасться розбудити в собі почуття, знайомі у далекому минулому («Ти пахнеш, як ясмин, – але чи приймеш нас, Свідомих, що пробив глухий і пізній час?» [15, с. 184]).

Основна віть тлумачення, притаманна поезії **«Взором перського»**, віддзеркалює авторське ставлення до краси, а відтак, й естетичне бачення дійсності. До сили краси зверталися багато поетів. У їхньому світогляді вона поставала як щось позаземне. Проте вся відкрита ними краса, за своєю суттю, була духовною. Орест вдивляється у вроду, і вона починає його жахати. Він розуміє, що цілі покоління людей були їй підвладні. У його особистому поетичному баченні вона увиразнює світову велич («Сфер горніх аромат живе в твоїм обличчі, Жах досконалості – воно» [15, с. 185]). Він вважає, що краса притаманна й позаземному світові. Проте у світі реальності краса буває бездушною, бо вимагає великих жертв від людини. У дійсності вона визначає скінченність. Проте у процесі духовного переходу в святість краса постає у вічності здатною змінювати зсередини («І в потойбіччі Тріумфом постання було святе твоє, Безжалісна красо, благословенна тричі!» [15, с. 185]).

Глибинна філософська матерія для осмислення відкрита у вірші **«Осінь ніч і дощ. Зо мною – скука...»**, передає авторське бачення суму як вісника небуття. Для Ореста тема смутку і радості стала однією з ключових у творчості. Врешті, ними просякнуті чи не усі вірші. Вкупі з негодою приходить смутна година і стає провідною у будні ліричного героя («Осінь ніч і дощ. Зо мною – скука...» [15, с. 186]). Герой порівнює смутку із смертю, адже вони обоє стоять на одному небуттєвому рубежі; їх обох намагаються остерігатися люди. Він вважає, що вслід за сумом коли-небудь вторгнеться і кінець людського життя («Дочка є Смерті – і торує путь Для матері вона, осінь скука» [15, с. 186]).

У словах з поезії **«Моя душа лежить в мертвотності намулах...»** поет відкриває своє бачення смутку як смертоносного людського почуття. Ліричний герой відчуває, що реальність знищує його серце. Він прагне повернутися до минулих часів, проте здатний лише промовляти з сумом («Моя душа лежить в мертвотності намулах, – І кидаю я крик до радощів минулих» [15, с. 186]). Йому здається, що він вояк, який залишився сам на полі бою. Вся його армія мертва – і він нічим не може зарадити. Минуле пройшло – і з ним зникли улюблені моменти життя. Такий закон історії – його не можна оминати чи переінакшити («Як воїн, що вночі на полі, сам-один, Зове товаришів, довічним сном поспулих» [15, с. 186]).

З мотиву приреченого суму складається вірш **«Мудрець посивілий мені повів...»**. Автор знову і знову повертається до тих світоглядних граней, у яких відбувається його життя. Ліричному «я» розповідає мудрість, що ж насправді вимірює тривалість життя. Як правильно визначити, скільки людина прожила в земному світі («Мудрець посивілий мені повів, Що радість мірою є наших днів» [15, с. 186]). Ліричний герой розуміє, що слова мудрості істинні. Йому стає моторошно від усвідомлення: життя фактично й не було. Воно було нерадісне, воно тривалий час не йшло вперед («До довгого свого життя ту міру І я приклав: о, як я мало жив!» [15, с. 186]).

Вірш **«В краях чужих як довго ти, ізгою...»** є унікальним у тому плані, що в ньому звучить авторська самокритика. Поет сам себе називає «ізгоєм» – вигнанцем з рідних земель. Він не може собі простити, що знаходиться так далеко від Батьківщини. Він сумує і передає свій смутку у творі. Лірик розуміє безнадію своїх почуттів («В краях чужих як довго ти, ізгою, Лічити будеш дні свої тужбою?» [15, с. 186]). Що ж станеться у майбутньому? Як вирішити проблему, якщо ти у ній живеш? («Смерть чи Життя твій поворот рішать?» [15, с. 186]). Чи чекатиме ізгоя покута за віддалення від батьківських просторів («Чий суд уже тяжіє над тобою?» [15, с. 186]).

Провідним буттєвим сенсом, витлумаченим у поезії **«Ніч меншає, росте на силі день...»**, є змалювання істинної причини радості – процесів, що передували її формуванню. Загалом поетична радість полягає у відчутті гармонійного співжиття зі світом. Поет окриляється, коли його улюблені буттєві явища відбуваються наяву. Наприклад, Михайла Ореста зачаровує краса весни. Йому здається, що вона чимось схожа на душу, яка, переживши зимові морози, починає скресати. Вона є вісником буяння та передвісником літа («Ніч меншає, росте на силі день. Як радує весняний, довший день!» [15, с. 186]). Та чи кожна людина відчуває внутрішнім духовним ядром пробудження свого світу («Чи корінь радості ти чуєш, серце?» [15, с. 186]). Проте найвища втіха приходить від усвідомлення того факту, що існує вічна радість. Вона не має кордонів. Їй

підвладні найпалкіші та найчистіші буттєві почування. Вона повіки править світом, проте люди через чорноту власних душ не хочуть її сприйняти та прийняти. Істинна радість настає тоді, коли людина розуміє, що пройшла свій земний шлях чесно, заслужила блаженного життя по смерті («Знай: вічність є непроминуций день!» [15, с. 186]).

Розтлумачуючи твір **«Лише по роках туг, свою забувши юність...»**, розуміємо, що автор намагається виявити своє ставлення до скороминущої юності з позиції зору старшого чоловіка. Юність проходить, але спомини про неї залишаються. Вона – це пора розквіту, пам'ятати яку можна все життя. Дивлячись на молодість іншої людини очима досвіду, бачиш усі буттєві нюанси, які можна було реалізувати у свій час. Минуло не повернути. Проте, пізнаючи красу молодості свого ближнього, ти здатний відчути свою власну («Лише по роках туг, свою забувши юність, Я мудрий бачити твою розкішну юність» [15, с. 187]). Час несе кожне юнацтво у майбуття, перетворюючи дитину на підлітка, підлітка на чоловіка, чоловіка на старця... А людина стає безкінечним носієм світовідчуттів, відкритих у своєму серці («В суворій ніжності німують береги, Що в них ріка несе свою дзвенючу юність» [15, с. 187]).

Стежачи за розвитком думки у вірші **«В нещасті і біді моліться добрим духам!»**, можна виявити авторський підхід до осмислення добра в контексті допомоги для людської душі. Добро – як виразник святості – є чинником формування у людини величних почуттів та основним імунітетом від зла. Щоб побороти у собі паростки згуби, слід проказувати слова молитви. Так людина відмежовується від світу ненависті («В нещасті і біді моліться добрим духам!» [15, с. 187]). Проте добро не може увік рятувати грішника («Не завжди допомоги є змога добрим духам [15, с. 187]»). Усе людство живе за законами, які існують у бутті. Як вважає автор, три четверти історії – це доля. Решта – це воля людини обирати свій шлях. Саме у процесі витворення «решти» добро здатне прийти на поміч тому, хто закликає його до своєї душі («Лише на чверть одну від долі вільні ми – В тій чверті допомоги є вільно добрим духам» [15, с. 187]).

У типовому для власного самовираження рубаї **«Як мучить в листопаді кожен вечір!»** автор роздумує над закінченням свого життя, позбавленого жаданої радості. Листопад у даному контексті символізує остаточний занепад буяння – початок приходу зими. Вечір трактується як останні миті світла. Безсаяніть перелякує вразливого ліричного героя, і він хоче податися на незвідану відстань від своїх буденних реалій («Як мучить в листопаді кожен вечір! Як ширенням своїм страхає вечір!» [15, с. 188]). Він просить, аби в його серці любов була вічною. Бо якщо любов не згасатиме, її каганець перетворить і останню мить у житті в цвітіння радощів. Вона заспокоює серце і дає неоціненну можливість відчути стрижневі буттєві істини («Любові лампо, приязна, світи! Не дай душі блідій спізнати вечір!» [15, с. 188]).

Думкою-рушієм поезії **«Ніч вогка за вікном. І шелести дощу...»** є авторське бачення кінця людського життя під мікроскопом творчості. Смерть жахає людину, бо після неї вона не належить земному світові. Проте, як свідчить історія, жоден її не уникає. Тому з її приходом варто змиритися. У ліричного «я» гостює безсоння. Навколо нього згуртувалася у військо німота. Проте він не віддається полону сновидіння («Ніч вогка за вікном. І шелести дощу. І мертва вулиця. Я лампу ще свічу» [15, с. 188]). Він пише, і його твор-

чість вимагає вершинної реалізації, позаяк життя є скінченним, і в ньому треба встигнути здійснити задуми уяви. Герой прекрасно усвідомлює, що його смерть не за горами. Можливо, вона у схожу мить доби зайде до нього і, перервавши творчий процес, відірве від поцейбічного буття («Мисль і перо спішать. Колись такої ночі Смерть прийде і мене ударить по плечу» [15, с. 188]).

Творчим мотивом, з яким чітко узгоджується зміст поетичного твору **«То доля, в вироках безжалісна, жадала...»**, є звернення автора до неолі як чинника формування життя та світогляду. Доля вирішує людське існування, проте частка її належить до прав людини: обирати чи не обирати. Щодо ліричного героя, то його світовідчуття вцент сповнене недолею. Більше того, йому здається, що вона має таку непересічну владу, що скоряє усі його радісні чуття та переповнює душу тугою. Ліричний «я» хоче лишити спогад по собі для ліричного «ти», однак доля противиться його планам. Він прагне вирватися з нерадісних пут, та вони стають залізними («То доля, в вироках безжалісна, жадала, Щоб пам'ять уст моїх ніколи не лунала Для тебе піснею, щоб серця день поблід...» [15, с. 189]). Герой відчуває, як його світле, передвесняне почуття змінюється на передкінечне, осіннє. Йому здається, що його поранене життям серце ввібрало у себе весь масив буттєвого перецітання («Моя душа тепер – осінній краєвид» [15, с. 189]). Він усвідомлює, що весь його внутрішній світ стає покореним блідим буднем. Він сам трансформується в безлику осінь, і від цього у ранимі душі починають відбуватися великі небажані зміни («Суворі обриси лісів. Повітря гостре. Рій сірих хмар летить» [15, с. 189]). Усе колись жадане перетворюється в туман, і на теренах буття виникає сувора реальність, у якій майбутнє не володіє власним голосом. Воно стає беззвучним («...скеровуючи ростри В побляклу далечінь, якій навів уста Склепила болісна чернеца німота» [15, с. 189]).

Михайло Орест утвердив своїми думками велику людину – ідеал, йому приступна мудрість, гідність, честь. Проте, як засвідчує перебіг життя, всі людські чесноти перебувають під гнітом несправедливого світу, який постійно веде саморуїнацію і невпинно повчає, як треба жити. Орестова філософія ґрунтується на усвідомленні найважливіших процесів у людському житті і стосується осягнення долі, яка здатна провадити до вічності. Поет, слід визнати, зумів піднести, розтлумачити та подати для осмислення потомкам велику філософію буття, яка межує з пізнанням істинності людської природи.

Игорь Кирьянчук. Любовь как чувство, отделенное от временно-пространственных законов мира в контексте книги Михаила Ореста «Поздние всходы»

В статье исследована природа формирования творчества, которая стала непосредственно зависящей от философии, исповедованной и утвержденной поэтом в жизни. Каждое произведение заслуживает внимания, если оно насыщено размышлениями о вечном, непостижимом, неповторимом. Таким образом, во временном процессе реализуется гений человека, который обращается голосом тысячелетия к мыслям читателей. Михаил Орест, сплотив весь свой жизненный опыт, показывает человеку бесконечную истину: там, где есть солнце, темноте не властвовать. Свет размыслений лирика пробивает обыденность и утверждает собой высокий смысл бытия.

Ключевые слова: время, душа, лирический герой, чувства, бытие, вдохновение, размышление, воспоминания, вечность, любовь, эстетическое видение действительности, мир, грусть, смерть, судьба.

Igor Kyryanchuk. Love as a feeling separated from the time and space laws of the world in the context of the Mykhaylo Orest's book «Late seeds»

The article deals with the forming nature of creative work that has become straightly dependent on philosophy followed and consolidated by the author during his lifetime. Every work is worth being considered if it is filled with reflections of eternal, inapprehensible, unrepeatability. Thus the genius of a human being is implemented with the voice of centuries speaking to the thoughts of readers. Mykhaylo Orest assembled all his life experience to show a human the endless truth: there is no reign of darkness where there is the sun. The light of the lyric poet's reflections breaches the commonness and consolidates that high sense of existence.

Key words: time, soul, lyric character, sense, existence, inspiration, meditation, reflections, eternity, love, aesthetic vision of reality, world, sadness, death, destiny.

Література

1. Аблицов В. Орест Михайло / В. Аблицов // Український Все-Світ. – Т. 1. – К.: КИТ, 2011. – С. 282–283.
2. Астаф'єв О. Лірика української еміграції: еволюція стильових систем / О. Астаф'єв. – К.: Либідь, 1998. – 234 с.
3. Біляїв В. «На неокраїні крили...» / В. Біляїв. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. – 348 с.
4. Боголюб П. Михайло Орест – великий поет-мислитель (У другу річницю з дня його смерті – 1901 – 12. 3. 1963) / П. Боголюб // Визвольний шлях. – 1965. – № 9. – С. 954–966.
5. Бросаліна О. Поезія Михайла Ореста: проблема рецепції / О. Бросаліна // Вісник Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. Сер. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – 2002. – № 12–13. – С. 90–92.
6. Гординський С. Чи скоординовано всі координати? / С. Гординський // Сучасність. – 1970. – № 5. – С. 40–49.
7. Державин В. Лицар ідеалу / В. Державин // Родинне вогнище Зерових / Ред. рада: В. Шевчук та ін.; вступ. ст. Є. Сверстюка. – К.: Гелікон, 2004. – С. 312–318.
8. Заславський І. «Мислі й чуття небуденні...»: Поезія Михайла Ореста / І. Заславський // Слово і час. – 1996. – № 11–12. – С. 13–17.
9. Ізарський О. Михайло Орест у листах (Закінчення) / О. Ізарський // Сучасність. – 1964. – № 4. – С. 70–81.
10. Ільницький М. Замкнене у магії слова / М. Ільницький // Дзвін. – 1994. – № 4. – С. 21–23.
11. Качуровський І. Про поезію Михайла Ореста / І. Качуровський // Орест М. Пізні вруна. Книга поезій п'ята. – Мюнхен: Ін-т літ-ри ім. М. Ореста, 1965. – С. 5–10.
12. Кириєнко Н. «Я вернувся до тебе, отчизно моя...» Естетична система Михайла Ореста / Н. Кириєнко. – Чернівці: Букрек, 2008. – 192 с.
13. Костецький І. Антологія піднебесного. До шістдесятиріччя Михайла Ореста / І. Костецький // Сучасність. – 1961. – № 12. – С. 44–50.
14. Кошелівець І. Про Михайла Ореста / І. Кошелівець // Сучасність. – 1963. – № 10. – С. 34–42.
15. Орест М. Держава слова: Вірші та переклади / Упор. та авт. передм. С. Павличко / М. Орест. – К.: Основи, 1995. – 526 с.
16. Павличко С. Михайло Орест, поет лісу / С. Павличко // Орест М. Держава слова: Вірші та переклади / Упор. та авт. передм. С. Павличко. – К.: Основи, 1995. – С. 3–12.
17. Ротач П. «Я буду битись за своє письменство...» Михайло Орест: життя і творчість / П. Ротач // Ротач П. І слово, і доля, і пам'ять... Статті, дослідження, спогади. – Полтава: Верстка, 2000. – С. 409–428.
18. Siehs Karl In memoriam Mychajlo Orest // Україна і світ. – 1966. – Зошит 25-26-27. – С. 131–132.
19. Слабошпицький М. «Пройди усі шляхи, що має їх життя...» / М. Слабошпицький // Хроніка-2000. – 1993. – № 3–4. – С. 192–202.
20. Славутич Я. Мислитель у поезії: Михайло Орест / Я. Славутич // Славутич Я. Меч і перо: Вибрані дослідження, статті та огляди. – К.: Дніпро, 1992. – С. 290–303.